
STUDIA IURIS

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK / JOURNAL OF LEGAL STUDIES

2024. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A folyóirat a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának a közleménye. A szerkesztőség célja, hogy fiatal kutatók számára színvonalas tanulmányaik megjelentetése céljából méltó fórumot biztosítson.

A folyóirat közlésre befogad tanulmányokat hazai és külföldi szerzőktől – magyar, angol és német nyelven. A tudományos tanulmányok mellett kritikus, önálló véleményeket is tartalmazó könyvismertetések és beszámolók is helyet kapnak a lapban.

A beérkezett tanulmányokat két bíráló lektorálja szakmailag. Az idegen nyelvű tanulmányokat anyanyelvi lektor is javítja, nyelvtani és stilisztikai szempontból.

A folyóirat online verziója szabadon letölthető (open access).

ALAPÍTÓ TAGOK

BODZÁSI BALÁZS, JAKAB ÉVA, TÓTH J. ZOLTÁN, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

FŐSZERKESZTŐ

JAKAB ÉVA ÉS BODZÁSI BALÁZS

OLVASÓSZERKESZTŐ

GIOVANNINI MÁTÉ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BOÓC ÁDÁM (KRE), FINKENAUER, THOMAS (TÜBINGEN), GAGLIARDI, LORENZO (MILANO), JAKAB ANDRÁS DSc (SALZBURG), SZABÓ MARCEL (PPKE), MARTENS, SEBASTIAN (PASSAU), THÜR, GERHARD (AKADÉMIKUS, BÉCS), PAPP TEKLA (NKE), TÓTH J. ZOLTÁN (KRE), VERESS EMŐD DSc (KOLOZSVÁR)

Kiadó: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Székhely: 1042 Budapest, Viola utca 2-4

Felelős Kiadó: TÓTH J. ZOLTÁN

Korrektor: KOHUTH-GALLA ÁGNES

A tipográfia és a nyomdai előkészítés CSERNÁK KRISZTINA (L'Harmattan) munkája

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt., felelős vezető: TOMCSÁNYI PÉTER

Honlap: <https://ajk.kre.hu/index.php/jdi-kezdolap.html>

E-mail: doktori.ajk@kre.hu

ISSN 3057-9058 (Print)

ISSN 3057-9392 (Online)

URL: KRE ÁJK - Studia Iuris

<https://ajk.kre.hu/index.php/kiadvanyok/studia-iuris.html>

ABSTRACT ■ This paper is about legal normativity and the power of law to shape actions. In this paper, I give particular significance to the proper formulation of the questions related to the normativity of law, hence a separate chapter is devoted to clarifying the phrasing of the questions. After clarifying the questions, I seek to answer the question whether there is a legal normativity specific to law alone or whether the same type of normativity that is present in the field of morality is also present in the field of law. I will argue that there is no legal normativity specific to law alone. In the paper I will then also seek to answer the question of how – if there is no legal normativity in law that is specific to law alone – it is possible that law nevertheless exerts normative pressure on us and successfully guides us in how to act. In addition, at the end of the paper I will briefly discuss the non-normative function of legal rules.

ABSZTRAKT ■ A jelen tanulmány a jogi normativitásról és a jog cselekvésformáló erejéről szól. A tanulmányban kiemelt jelentőséget tulajdonítok annak, hogy a jog normativitásával kapcsolatos kérdéseket megfelelően fogalmazzam meg, így a kérdésfeltevés tisztázásával egy külön pont foglalkozik. A kérdésfeltevés tisztázása után arra a kérdésre keresem a választ, hogy létezik-e csak a jogra jellemző jogi normativitás, vagy a jog területén is ugyanaz a típusú normativitás érvényesül, amely a moralitás vagy a prudenciális gondolkodás területén jelen van. Amellett fogok érvelni, hogy a jogi előírásoknak csak a jogra jellemző jogi normativitása nincs. A tanulmányban ezt követően arra is igyekszem válaszolni, hogy ha a jogban nincs csak a jogra jellemző jogi normativitás, akkor miként lehetséges az, hogy a jog mégis normatív nyomást gyakorol ránk és sikeresen eligazít abban, hogy miként cselekedjünk. Mindemellett a tanulmány végén röviden kitérek arra is, hogy milyen nem-normatív funkciója van a jogi előírásoknak.

KULCSSZAVAK: jogelmélet, jogfilozófia, metaetika, normativitás, normatív, indok

1. BEVEZETÉS

Az utóbbi időben a jogelméleti diskurzusban kialakult egy olyan gondolati irány, amely amellett érvel, hogy szigorúan vett jogi normativitás nincs; a jogban morális vagy prudenciális normativitás érvényesül és kifejezetten „jogi” normativitásról

¹ PhD hallgató, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

azért beszélünk, mert a morális/prudenciális normativitás a jog intézményrendszerén belül érvényesül.² Természetesen többen vannak, akik ezt a nézetet kifejezetten elvetik.³ A jelen tanulmány mellett az álláspont mellett szeretne további érveket felhozni, hogy szigorúan vett, elkülönülten csak a jogra jellemző jogi normativitás nem létezik.

A jogra úgy tekintünk, mint amely megmondja, hogyan kell cselekednünk. Vagyis az általános vélekedés szerint a jog meghatározza a cselekedeteink irányát, és ez az elképzelés nem alaptalan. A jelen tanulmányban egyrészt arra keresem a választ, hogy a jog egészen pontosan miként teszi ezt. Másrészt arra is választ keresek, hogy a jog rendelkezik-e csak a jogra jellemző jogi normativitással, vagy a jog területén érvényesülő normativitásról bár beszélhetünk, de ez nem csak a jogra jellemző. Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre megkíséreljek válaszolni, a következő pontban a modern metaetikai diskurzusból azt az elméletet (indokrealista álláspont) mutatom be a szükséges terjedelemben, amely a normativitás kérdésében egyrészt nagy népszerűségnek örvend, másrészt a jelen tanulmány kérdései szempontjából különösen megvilágító erejűnek mutatkozik.⁴ A harmadik pontban (amelynek a fogalmi elhatárolások okán különleges jelentősége van) igyekszem szabatosan megfogalmazni azt a kérdést, amely lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy létezik-e csak a jogra jellemző jogi normativitás. A negyedik pontban mellett érvelek, hogy miért nem létezik csak a jogra jellemző jogi normativitás. Az ötödik pontban arra a kérdésre keresem a választ, hogy ha a jogi előírások önmagukban nem normatívák, akkor miért van mégis az a helytálló tapasztalatunk, hogy a jog képes meghatározni, hogy hogyan cselekedjünk. A hatodik pontban végül azt a kérdést kísérel meg megválaszolni, hogy ha a jogi előírás jogi indokokat nem szolgáltat a cselekedetekhez, akkor mégis milyen funkcióval rendelkezik. A tanulmányt a hetedik pontban a fontosabb gondolatok összegzésével és néhány jelentős konklúzió levonásával zárom.

² Lásd pl. SCOTT HERSHOVITZ: The End of Jurisprudence. *The Yale Law Journal*, 2015., vol. 124/4. (https://www.yalelawjournal.org/pdf/f.1160.Hershovitz.1204_96n1tozj.pdf) vagy MARK GREENBERG: The Moral Impact theory of Law. *The Yale Law Journal*, 2014., vol. 123/5.

³ Lásd pl. VERONICA RODRIGUEZ-BLANCO: The nature of human practices and the importance of practical reason: why law cannot be a moral practice only. *Jurisprudence*, 2024/15. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20403313.2024.2323351#d1e116>.

⁴ Lásd az indokrealista álláspont bemutatását más hangsúlyokkal a következő tanulmányomban: KÖKÉNYESI GÁBOR: A jog normatív alapelemei. *Themis*, 2021. decemberi szám, 14–21.

2. A NORMATIVITÁS BEMUTATÁSA

Normativitás alatt a jelen tanulmányban azt a viszonyt értem, hogy egy tény egy cselekedet mellett szól („count in favour of”), azaz egy tény indok egy cselekedet mellett. Ez az ún. indokokon alapuló realista álláspont.⁵ Mindazonáltal a kortárs metaetikai diskurzusban egyáltalán nem egyértelmű, hogy mit értünk normativitás alatt, illetve, hogy a tág értelemben vett normatív szférát hogyan érdemes megragadnunk. A normativitás magyarázatára több kortárs elmélet létezik, és az indokokon alapuló elmélet csak egy (jóllehet népszerű) ezen elméletek közül.⁶ Néhányat szeretnék ezek közül kiemelni.⁷ Például az indokokon alapuló realista állásponthez nagyon hasonlító ún. normatív formalizmus szerint a normativitás lényege mindössze abban áll, hogy a normák valamely cselekvésre felhívnak minket; nincs szükség semmiféle normatív autoritásra vagy normatív nyomásra arra vonatkozóan, hogy tényleg úgy kell-e cselekednem, amely cselekvésre a norma felhív. Továbbá az indokokon alapuló realista állásponttal szemben (amely szerint a normatív viszonyok naturalisztikus tényekre nem vezethetők vissza) léteznek ún. naturalisztikus elméletek is, amelyek szerint a normativitás a fizikai világból ered és a fizikai világ fogalmai (ún. naturalisztikus fogalmakkal) révén megmagyarázható. Emellett olyan elméletek is vannak, amelyek a normativitást az emberi vágyakra, motivációkra vezetik vissza és nem a világ objektív tényeire, ahogy azt az indokokon alapuló realista álláspont képviseli. Végül, egy szkeptikus elmélet, az ún. hibaelmélet („error theory”) szerint nincsenek normatív tények, sőt, egyesek (például JOHN MACKIE) úgy gondolják, hogy morális tények sem léteznek.⁸ Természetesen ez a felsorolás nem teljes körű és ahány szerző, annyi féle csoportosítása és felsorolása létezik a normativitással kapcsolatos elméleteknek. Röviden csak azt kívántam érzékeltetni, hogy a normativitás kérdésköre rendkívül összetett és szerteágazó, amelynek kimerítő ismertetése meghaladná a jelen tanulmány kereteit.

A modern metaetikai gondolkodásban tehát többféle elképzelés létezik arról, hogy melyek a normatív szféra⁹ legalapvetőbb építőkövei, mi az, ami a normati-

⁵ Az angol szakirodalomban többször „reasons fundamentalism” néven említik.

⁶ Lásd DAVID COPP – JUSTIN MORTON: Normativity in Metaethics. In: EDWARD N. ZALTA – URI NODELMAN (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2024. őszi kiadás, <https://plato.stanford.edu/entries/normativity-metaethics/>.

⁷ Ibid: jó összefoglalása a kortárs normativitás elméleteknek.

⁸ Ibid.

⁹ A normativitás fogalmát egyelőre szándékosan nem definiálom, mivel a jelen tanulmány egyik témája épp a normativitás lényegének a megragadása, melyet a jelen pontban kívánok részletesen kifejteni.

vitás egymásra ágyazott rétegei alatt húzódik.¹⁰ Az egyik – fent kiemelteken túlmenő – gondolat szerint például az érték („value”) a legalapvetőbb ilyen építőkö.¹¹ Ezen alapul például BARRY MAGUIRE elmélete, amely nagyon leegyszerűsítve a következő:¹² vegyük alapvető ténynek, hogy ϕ (ahol ϕ egy lehetőség, általában egy cselekedetre) előmozdítja S-t. Ez az alapvető tény akkor és csak akkor és azért indok amellett, hogy megtegyük ϕ -t, ha és mert S értékes.¹³ Maguire példájával: 100 USD-t adni a GiveWell alapítványnak előmozdítaná a szubszaharai afrikai gyermekek egészségét (ez egy alapvető tény). Mivel a szubszaharai afrikai gyermekek egészségének előmozdítása értékes dolog, ezért indokunk van arra, hogy 100 USD-t adjunk a GiveWell alapítványnak.¹⁴ Tehát ez az elmélet azt magyarázza, hogy normatív értelemben mikor indok valami: akkor, ha bizonyos értékeknek megfelel. A jelen tanulmányban azonban nem ezzel az állásponttal foglalkozom, hanem azzal, amelyik nem az értékeket, hanem az indokokat tekinti a normatív szféra alapvető építőköveinek. Mindazonáltal Maguire elméletének rövid ismertetése nem haszontalan, mert az elméletből látható, hogy még az az elmélet is, amely az értékeket tekinti a normativitás alapjának, az indokoknak szintén központi szerepet szán. Anélkül, hogy ennek részleteibe bocsátkoznánk, ennek oka – úgy gondolom – az értékeknek és az indokoknak a normativitás legalapvetőbb szinten jelen lévő inherens kapcsolata.¹⁵ T. M. SCANLON például úgy gondolja nem az értékek, hanem az indokok az elsődlegesek, és ily módon az értékek is indokokból „épülnek fel”.¹⁶ Vagyis az olyan normatív fogalmakat, mint jó, rossz, erkölcsös, erkölcstelen, az indokok segítségével lehet megmagyarázni. Ezzel át is térünk az indokokon („reasons”) alapuló elméletekre, amelyet a jelen tanulmány szempontjából helytállónak tekintek.¹⁷

¹⁰ Természetesen arra is van álláspont, hogy ilyen alapvető építőkövek nincsenek. Lásd pl. ERIK J. WIELENBERG: *Robust Ethics: The Metaphysics and Epistemology of Godless Normative Realism*. Oxford, Oxford University Press, 2014 részletesen kifejtett álláspontját.

¹¹ Erre a nézetre később még visszatérek.

¹² BARRY MAGUIRE: The Value-Based Theory of Reasons. *Ergo*, No. 2016/9, Vol. 3, 236–240. <https://quod.lib.umich.edu/e/ergo/12405314.0003.009?view=text;rgn=main>.

¹³ Ibid, 237.

¹⁴ Ibid, 237.

¹⁵ T. M. SCANLON például úgy gondolja, hogy az értékek indokokból „épülnek fel”. Lásd T. M. SCANLON: *What We Owe to Each Other*. Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2000. 79–80.

¹⁶ SCANLON szerint például nem azért kell egy meghatározott módon cselekedni, hogy egy érték megvalósuljon (például, hogy megvalósuljon a világ egy jobb állapota), hanem azért, mert jó indok van így cselekedni (SCANLON 2000, 79–99.).

¹⁷ A normativitásról szóló diskurzusnak sok elmélete van, és természetesen ezt az elméletet is sokat kritizálták.

Tehát a közkeletűbb¹⁸ vélekedés szerint nem az értékek, vagy az indokok és az értékek együtt, hanem egyedül az indokok azok, amelyek a normativitás legalapvetőbb építőkövei. Két jelentős képviselője ennek az álláspontnak T.M. Scanlon és DEREK PARFIT. Eszerint az indokrealista elmélet szerint vannak a világnak olyan tényei,¹⁹ amelyek normatív jelentőséggel bírnak. Ezek a tények azért bírnak normatív jelentőséggel, mert indokul szolgálnak valamilyen cselekedet mellett.²⁰ A normativitás lényege az indokrealista álláspont szerint abban áll, hogy ezek a normatív jelentőséggel bíró tények valami mellett szólnak („count in favour of something”), azaz indokul szolgálnak valamire. Például az a tény, hogy fáj a fejem, indok arra, hogy bevegyek egy aszpirint. Vagy az a tény, hogy kint hideg van, indok arra, hogy kabátot vegyek fel, amikor kimegyek az utcára. Ezek prudenciális indokok. De vannak morális indokok is: az a tény, hogy valaki bennrekedt egy égő házban, indok arra, hogy a tűzoltók kimentsék a házból, vagy az a tény, hogy a barátom segítséget kér, indok arra, hogy segítsék neki. Az indokok alapjául szolgáló tények láthatóan nagyon sokfélék lehetnek, többféle absztrakciós szinteken.

Az ‘x-tény indok valami y-cselekedet mellett’ az a reláció, amely a valódi normativitás lényegét jelenti. Parfit ezt így magyarázza:

„Nehéz elmagyarázni az indok fogalmát, vagy azt, hogy mit jelent az »indok« kifejezés. A tények indokot adnak nekünk, mondhatjuk, amikor amellett szólnak, hogy valamilyen attitűdünk legyen vagy valamilyen módon cselekedjünk. De a »mellette szól« nagyjából azt jelenti, hogy »indokot ad«.”²¹

A normativitás alapvető építőkövei tehát az indokok és az indokokból felépülő normatív igazságok (vagy normatív tények), amelyek a következő alapformára hozhatók: ‘x-tény indok valami y-cselekedet mellett’. Például normatív igazság az, hogy ‘a fejfájásom indok arra, hogy bevegyek egy aszpirint’. A normativitás lényege azonban – ahogy arra fentebb már utaltam – nem magában a normatív igazságban, vagy a normatív jelentőséggel bíró tényekben van, hanem egy relációban; abban, hogy egy tény mellette szól valamely cselekedetnek.

Továbbá érdemes Scanlontól ismertetni azt a belátást is, hogy „az ‘indoka van’ egy négyargumentumú relációt hoz létre, mégpedig az alábbi módon: $R(p, x, c, a)$, amely reláció egy ‘p’ tény, egy ‘x’ személy, ‘c’ körülmények és egy ‘a’ cselekvés vagy attitűd között

¹⁸ Lásd COPP – MORTON 2024, 1.2.

¹⁹ Lényegében olyan tények, amelyeket a modern tudományok leírnak: fizikai tények, társadalmi tények, pszichológiai tények stb.

²⁰ A jelen tanulmányban a cselekedetekre fogok fókuszálni, de ezek a tények vélekedéseknek/meggyőződéseknek („belief”) is az alapjául szolgálnak.

²¹ DEREK PARFIT: *On What Matters*. Vol. 1. Oxford, Oxford University Press, 2011. 31. Szerzői fordítás.

áll fenn.²² Így például ha nekem ('x' személy) lázam van ('p' tény), akkor indokom van bevenni egy lázcsillapítót ('a' cselekvés), feltéve, hogy fennállnak azok a 'c' körülmények, hogy a láz megszüntetése kedvező számomra (például, mert hozzájárul a gyógyuláshoz). Ha azonban a 'c' körülmények olyanok, hogy az áll érdekemben, hogy a láz ne szűnjön meg (például, mert hagynom kell a szervezetet küzdeni a betegséggel), akkor nincs indokom bevenni a lázcsillapítót.²³

Emellett fontos rámutatni, hogy az indokok tőlünk független relációk, azaz anélkül léteznek, hogy arról minden esetben tudomásunk lenne vagy anélkül, hogy mi játszódik le a tudatunkban. Ha döntő indok vagy legtöbb indok van valamely cselekedet mellett, akkor ezt a cselekedetet kell megtennünk,²⁴ függetlenül arról, hogy mi mit szeretnénk. Ez a cselekedetekre vonatkozó „kellés” az indokok normatív következménye. Ezzel összefüggésben azt is megkérdezhetjük, hogy az indokrealista álláspont szerint mikor cselekszünk racionálisan. A cselekedeteink – Parfit szerint – akkor racionálisak, ha hiszünk egy bizonyos tényben, és ha e vélekedésünk/meggyőződésünk igaz, az elegendő indokul szolgál valamely cselekedetre. Irracionálisak pedig akkor vagyunk, ha hiszünk valamely tényben és e vélekedés/meggyőződés igazsága indokul szolgálna arra, hogy ne így és így cselekedjünk, mi azonban mégis így és így cselekszünk. Jól megvilágítja a különbséget a racionális és irracionális viselkedés, valamint a fejekben lévő nem-normatív indokok és a valódi normatív indokok természete között a következő, Parfit által ajánlott példa: a sivatagban egy mérgeskígyóval találkozom és azt gondolom, hogy a legjobb megoldás, hogy túléljem a találkozást, ha gyorsan elszaladok. Ezzel szemben az igazság az, hogy akkor élhetem csak túl a találkozást, ha mozdulatlanul maradok, mert a kígyó csak a mozgást érzékeli. Akkor cselekszem racionálisan, ha elfutok és akkor irracionálisan, ha mozdulatlan maradok. De a valódi normatív indok – függetlenül a racionalitás/irrationalitás kérdésétől – amellettszól, hogy maradjak mozdulatlan.²⁵ Ebből a példából jól látszik, hogy mi is Parfit számára az indok. A racionális személynek, hiába hisz abban, hogy a legjobb megoldás elfutni a kígyó elől, ez a vélekedése/meggyőződése nem szolgál valódi normatív indokul a menekülés mellett, ugyanis a vélekedése/meggyőződése (miszerint, ha elfut akkor túléli a találkozást) valójában hamis. Parfit szerint a hamis vélekedésnek/meggyőződésnek nincs normatív ereje. Ennek oka, hogy a hamis vélekedés/meggyőződés valójában nem szól

²² T. M. SCANLON: *Being Realistic About Reasons*. Oxford, Oxford University Press, 2014. 31.

²³ SCANLON álláspontja nagyon hasonlít BARRY MAGUIRE fent kifejtett elméletéhez, amely az értékeket tette meg a normatív szféra alapjainak.

²⁴ PARFIT 2011, 33.

²⁵ Ibid, 34.

semmilyen cselekedet mellett.²⁶ Vagyis amikor úgy gondolom, hogy indokom van elfutni a kigyó elől, akkor Parfit szerint valójában csak látszólagos indokom van, normatív indokom nincs.²⁷ Az indokrealista álláspont képviselői szerint csak az objektíven létező indokoknak van normatív erejük.

Túl azon, hogy Parfit és Scanlon úgy gondolják, hogy az indokok, illetve az indokok alkotta normatív igazságok a normativitás legalapvetőbb építőkövei, azt is gondolják, hogy az indokrelációt, illetve az indokrelációt tartalmazó normatív igazságokat nem-normatív fogalmakkal nem lehet megmagyarázni vagy tovább analizálni.²⁸ Ez egy nagyon fontos feltevése az elméletüknek, hiszen vannak, akik azt gondolják, hogy a normatív indokrelációkat naturális, nem-normatív fogalmakkal meg lehet magyarázni.

3. A JOGRA VONATKOZÓ NORMATÍV KÉRDÉS TISZTÁZÁSA

3.1. A megfelelő kérdésfelvetés

A fent bemutatott fogalmak és normativitás-elmélet segítségével immár meg lehet fogalmazni a joggal kapcsolatos normatív alapkérdéseket. Azt szoktuk gondolni, hogy a jog normatív és azért az, mert olyan előírásokkal operál, mint hogy '(mivel a szükséges feltételek fennállnak)²⁹ B-nek meg kell tennie p-t'. Itt a hangsúly a „kell”-en van. Normatív minden olyan kijelentés, amelyben „kellés” szerepel – gondolhatnánk. Azonban mit is jelent ez a jog esetén? Feltéve, hogy a valódi értelemben vett normativitás az indokok fennállásán múlik (azaz feltéve, hogy a normativitás lényege az a reláció, hogy valamilyen tény indok valamilyen cselekedet mellett), a jog normativitásának kérdését úgy lehet megfogalmazni, hogy a 'B-nek meg kell tennie p-t' jogi előírás az indokokkal milyen kapcsolatban áll. Azaz álláspontom szerint a jogra vonatkozó normativitás helyes kérdése az, hogy az a jogi előírás, hogy 'B-nek meg kell tennie p-t' normatív indokul szolgál-e B számára ahhoz, hogy megtegye p-t. Azt hiszem, ezt szoktuk érteni azon, hogy a jog jogi normativitással bír. Vagyis a jognak azért tulajdonítunk csak jogra jellemző jogi normativitást, mert úgy gondoljuk, hogy a jogi előírás ('B-nek meg kell tennie p-t') megmondja számunkra, hogy p-t meg kell tennünk, és pusztán a jogi előírás által normatív indokunk is lesz megtenni p-t.

²⁶ Ibid, 3.

²⁷ Ibid, 35.

²⁸ Nem-normatív fogalmak alatt olyan fogalmakat értek, amelyekkel a modern természettudományok dolgoznak, és amely fogalmakkal a világot le kívánják írni.

²⁹ Ezt a zárójeles megjegyzést a továbbiakban az egyszerűsítés kedvéért elhagyom.

Tehát a jog normativitásának mibenlétére irányuló kérdés indokrealista megfogalmazása a következő: az a jogi előírás, hogy 'B-nek meg kell tennie p-t' indokul szolgál-e B számára ahhoz, hogy megtegye p-t? A normatív igazságok formája azonban az, hogy 'egy x tény indokul szolgál egy p cselekvésre'. Tehát az a jogi előírás, hogy 'B-nek meg kell tennie p-t' egyszerre egy tény is. Amikor azt mondom, hogy a jogi előírás tény, akkor ez a tény a következő: „a jogi előírás azt írja elő, hogy 'B-nek meg kell tennie p-t'”. Ráadásul a jogi előírás egy olyan tény, amely – intuitív módon – indokul szolgál arra, hogy megtegyük pontosan ugyanazt a cselekedetet, amely a tényben szerepel. Tehát azzal a hagyományos képpel szemben, ahol egy normatív jelentőséggel bíró tény (pl. a fejfájásom) indokul szolgál egy teljesen más jellegű cselekedetre (pl. hogy bevegym a fejfájás-csillapítót), a jogi előírás speciális, ugyanis a kérdés a jogi normativitás esetében az, hogy a tény (miszerint a jogi előírás előírja, hogy 'B-nek meg kell tennie p-t') indokul szolgál-e egy olyan cselekedetre, amely nem más, mint hogy B megtegye p-t. Ha a válasz erre a kérdésre igen, akkor azt mondhatjuk, hogy a jognak van egy csak jogra jellemző jogi normativitása. Nagyon fontos, hogy jogi normativitásról beszélek, és nem egyszerűen normativitásról, mert a jogi normativitás kérdése nemcsak általában az, hogy a tágan vett jogi tények³⁰ indokul szolgálhatnak-e a cselekedeteink mellett, hanem konkrétan az, hogy azon jogi előírás, miszerint 'B-nek meg kell tennie p-t', indokul szolgál-e számunkra ahhoz, hogy megtegyük p-t. A jogi normativitás ily módon a normativitás egy speciális alfaja, amennyiben annyit jelent, hogy a jogi előírások jog normativitással bírnak, ha a jogi előírások, mint tények, indokul szolgálnak arra a cselekedetre, amelyet a jogi előírás előíranyoz.

Vagyis az arra vonatkozó kérdés, hogy (1) a jognak lehetnek-e normatív következményei és az, hogy (2) a jogi előírások (a 'B-nek meg kell tennie p-t' formájában) jogi normativitást keletkeztet-e, két teljesen különböző kérdés. Az utóbbi kérdés talán azért érdekesebb, mert ez a kérdés vizsgálja azt, hogy a jogban van-e valami különleges az általában vett „standard” normativitáshoz képest. Azt szoktuk ugyanis gondolni, hogy létezik olyan, hogy jogi normativitás, amely jellegében más, mint az általános normativitás, azaz más, mint a morális vagy a prudenciális normativitás. Vagyis immár meg lehet fogalmazni, hogy a jelen tanulmány fő kérdése az, hogy az indokrealisták által meghatározott normativitás csak morális típusú normativitást foglal magában, vagy létezik specifikus jogi normativitás is, amelyet a jogi előírások hoznak létre és amely rendelkezik a normativitás ismérveivel.

³⁰ Jogi tények, vagy csak egyszerűen jog alatt a jogi aktusokat értem tágan véve, azaz mindazon kijelentést, minősítést, elvárást, fenyegetést stb., amelyet a jogi aktusok fogalmaznak meg.

3.2. A kérdésfeltevéshez szükséges fogalmi tisztázások

A részletes elemzés előtt néhány fogalmat tisztáznom kell. A jogszabályok, a bírósági döntések, hatósági határozatok stb. (együtt a továbbiakban: jogi aktusok) jogi előírásokat hoznak létre, azaz azt a jogi tartalmat, amely kinyerhető a jogi aktusokból. A jogi előírás alatt a jelen tanulmányban azt értem, hogy '(mivel a szükséges feltételek fennállnak) B-nek meg kell tennie p-t'. Például a Ptk. 6:349. § (2) bekezdése egy jogi aktus, amely ezt a szöveget tartalmazza „A haszonbérleti szerződést írásba kell foglalni.” Ez a jogi aktus egy jogi előírást tartalmaz, amelyet jelen esetben elég egyszerű megállapítani (ez nem mindig van így). A hivatkozott jogszabályhely jogi előírása az, hogy a haszonbérleti szerződést (mindenkinek) írásba kell foglalnia. A jogi előírások jogi következményekkel járnak, például feljogosítanak valami megtételére, kötelezettséget hoznak létre, jogi lehetőséget teremtenek valamire, szankcionálnak stb. (a továbbiakban együtt: jogi kötelezettségek). Összefoglalóan: a jogi aktusok a jogi aktusok által kreált jogi előírásokon keresztül jogi kötelezettségeket hoznak létre. A kérdés tehát az, hogy a jogi aktusok által meghatározott jogi előírások olyan tények-e, amelyek normatív jelentőséggel rendelkeznek és indokul szolgálnak valamely cselekedet megtételére normatív viszonyt hozva létre ezáltal? Továbbá nagy hangsúlyt kell fordítani arra, hogy mit nevezünk jogi előírásnak. A jelen tanulmányban jogi előírásnak mindössze annyit értek, hogy '(mivel a szükséges feltételek fennállnak) B-nek meg kell tennie p-t'. Mindazonáltal a jogi előírás alatt azt is lehetne – nem alaptalanul – érteni, hogy 'B-nek meg kell tennie p-t, különben B szankcióban részesül.' A jelen tanulmányban azonban szándékosan a jogi előírás szankció nélküli formáját választottam. Ennek az az oka, hogy megítélésem szerint a jogot azért szoktuk normatívnak tekinteni és azért szoktunk jogi normativitásról beszélni, mert a jogi előírás egy olyan kijelentés, amely azt fogalmazza meg, hogy hogyan kell cselekednünk. Mindazonáltal ezzel nem azt akarom mondani, hogy a jog természetét egyedül – a jelen tanulmány által alapul vett – normativitás jelentené. Kétségtelen, hogy a jog természetéhez egyebek is hozzátartoznak, így kitüntetetten az, hogy a jog kikényszeríthető és a jognak való ellenszegülés szankciókkal járhat. A jelen tanulmányban definiált jogi előírás ('B-nek meg kell tennie p-t') szándékosan nem a jog teljes természetét kívánja megjeleníteni, hanem a jognak csak azt a szeletét, amelyben csak a jogra jellemző normativitás esetlegesen fellelhető. Ugyanis, ha a jogi előírás általam választott formulájában nem lelhető fel elkülönült, csak a jogra jellemző normativitás, akkor a jog világában érvényesülő normativitás a jog természetének egyéb jellemzőire vezethető vissza (pl. arra, hogy szankcióval fenyegeti az ellenszegülést). Azonban – ahogy lentebb részletesen kifejtem – ezek, a jogi előírásnak kívüli további jellemzők olyan jellemzők, amelyek bár

bizonyos esetekben felelősek a jogban érvényesülő normativitásért, ez a normativitás azonban nem csak a jogra jellemző normativitást jelen (mert például ez a normativitás a prudenciális normativitás körébe tartozik).

Feltéve, hogy létezik csak a jogra jellemző normativitás, úgy a jogi normativitás lényege tehát a kívánt magatartásra való felszólításban van, azaz abban, hogy a jogi előírás megmondja, hogyan kell cselekednünk. Ahogy arra fent már utaltam, az, hogy a jog által követendőnek tartott magatartás elmulasztása szankcióval jár (feltéve, hogy azzal jár), jobb nem az indokrealista értelemben vett jogi normativitás elemének tekinteni. Ezt alátámasztja az is, hogy az persze normatív igazság, hogy ha például attól tartok, hogy valamilyen hátrányban részesülök, akkor indokom van olyan magatartást tanúsítani, hogy a hátrányt elkerüljem, azonban ez nem egy specifikusan jogi normatív igazság, hanem prudenciális normatív igazság. Hadd hozzak erre a gondolatra egy példát! Jogi előírás, hogy az ingatlanvásárlás után illetéket kell fizetnem és ennek a jogi előírásnak jogi szankciója, hogy komoly bírságot kell fizetnem, ha nem fizetem be az illetéket. Úgy gondolom, nem azért lesz indokom befizetni az illetéket, mert van erre egy jogi előírás, hanem azért, mert ha nem fizetem be az illetéket, akkor bírságot kapok. Tehát az a tény, hogy hátrány fenyeget, amellet szól, hogy fizessem be az illetéket. Ami itt tetten érhető, az álláspontom szerint nem jogi normativitás, hanem prudenciális normativitás. A prudenciális normativitás ugyanis nem más, mint az a típusú normativitás, amikor valamit indokom van megtenni annak érdekében, hogy elérjek egy bizonyos célt. Így felfogva a prudenciális normativitást, azt instrumentális normativitásnak is nevezhetjük. Jelen esetben arról van szó, hogy indokom van befizetni az illetéket azon célom elérése érdekében, hogy elkerüljem a bírságot. Az iménti példában tetten érhető normativitás azonban semmiben nem különbözik például attól, hogy „indokom van megvárni amíg eláll az eső annak érdekében, hogy ne ázzak meg hazafelé menet”, vagy hogy „indokom van elhajolni a hógolyó elől annak érdekében, hogy az ne találjon fejbe”. Ezek a példák szintén a prudenciális normativitás körébe tartoznak. Azt gondolom, hogy attól, hogy az illetékről szóló példában jogi fogalmak szerepelnek, még nem beszélhetünk csak a jogra jellemző jogi normativitásról. Pusztán az, hogy egy adott helyzetben jogintézmények és jogi tények kerülnek elő, még nem indokolja, hogy jogi normativitásról beszéljünk. Ha ez nem így lenne, akkor beszélhetnénk – az előző példáim nyomán „eső normativitásról” és „hógolyó normativitásról” is.³¹ Azaz a szankcióval való fenyegetettség nem specifikusan jogi indokot hoz létre, hanem egy prudenciális indokot. Azaz a szankcióhoz kötődő normativitás a prudenciális normativitáshoz és nem a jogi normativitáshoz kötődik. Ha valódi

³¹ Hasonló gondolatot fogalmaz meg HERSHOVITZ 2015.

hátrányról van szó, akkor mindig prudenciális okokból van indokom elkerülni a hátrányt, és nem jogi okokból. De erre később még visszatérek.

A jelen tanulmányban amellet fogok érvelni, hogy a jog rendelkezik normativitással, a jogi előírásoknak azonban nincs jogi normatív ereje. Tehát különbséget teszek jog és jogi előírás között. De fontos tisztázni, hogy mit értek ‘jog’ alatt. A jog tágabb kategória, mint a normatív előírás, mert a jog létezésének ténye maga után von tipikusan joghoz kötődő, a jog létezése miatt létező vagy a jog létezéséhez kapcsolódó tényeket. Ilyen tények például a következők:³² egy bizonyos jogi előírás megszegése esetén szankció várható; az állampolgárok biztonságos együttélése a jognak való alárendeltség mellett biztosított; a jogi előírásokat a legtöbb ember követi; a jog intézménye a legjobb eszköz az állampolgárok koordinálására; az adott jogi előírást igazságos és demokratikus döntéshozatal eredményeképp hirdették ki és még számtalan jogi tény (ezeket a továbbiakban jogi tényeknek nevezem). Az ilyen értelemben vett jog normatív, mert a jog maga is egy olyan társadalmi valóság (azaz egy olyan társadalmi tény, illetve tények halmaza), amely alkalmas arra, hogy indokul szolgáljon bizonyos cselekedetekre. A jogi előírások ellenben nem rendelkeznek jogi normativitással, amelynek okait lent részletezem.

Ha a következtetésem helyes, akkor a fentiekből az következik, hogy nem létezik speciális értelemben vett jogi normativitás (vagy ha igen, akkor az nem a [‘B-nek meg kell tennie p-t’ valódi indokul szolgál-e p-re?] kérdéshez kapcsolódik, hanem valami máshoz, amelyre nem gondoltam³³), és a joghoz csak „általános”, nem specifikusan jogi normativitás kapcsolódik. Mivel azonban az általános normativitás morális vagy prudenciális indokokat tartalmaz, ezért erős érvek szólnak amellet, hogy a jogban sincs semmi különleges, legalábbis a normativitás terén; a jog világában fellelhető indokok mind morális vagy prudenciális indokok.³⁴

4. A JOGI ELŐÍRÁSOK NORMATIVITÁSÁNAK TÉMAKÖREI

Intuitívnak tűnik az a gondolat, hogy a sakk pl. azon szabályának, miszerint ‘A futó a négy átló irány valamelyikébe léphet, tetszőleges számú mezővel, amíg szabad az útja, ezért a futóval ennek a szabálynak megfelelően kell lépned.’ nincs

³² Vö. DAVID ENOCH: Reason-Giving and the Law. *Oxford Studies in the Philosophy of Law*, 2011/1, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2607030. 28., ahol ENOCH hasonló tényeket határoz meg.

³³ Én mindenesetre nem látok más speciális jegyet a jogi előírásokban, más nem jogi normatív viszonyokhoz képest.

³⁴ Más megközelítéssel, de ugyanerre a konklúzióra jut HERSHOVITZ 2015.

olyan normatív ereje ránk nézve, mint pl. azon normatív állításnak, hogy ‘Ha egy gyalogos átmegy előttem az úton, akkor le kell lassítanom, hogy az autóval ne üsse el.’ A normativitásról szóló elméletek különbséget szoktak tenni valódi normativitás (ahogy a 2. pontban bemutatásra került) és nem-valódi – vagy más néven gyenge – normativitás között.³⁵ Az utóbbi, gyenge normativitás körébe szokták sorolni néhányan (pl. Parfit) az etikett, a sakk vagy a jog szabályait. Azt szokták mondani, hogy például a sakk vagy a jog szabályainak nincs olyan normatív ereje ránk nézve, mint a valódi normatív indokoknak.³⁶ Sajnos azonban ritkán kerül kifejtésre, hogy pontosan milyen értelemben rendelkezik a jog mindössze gyenge értelemben vett normativitással. A jelen tanulmányban a jog gyenge normativitásának kérdését a jogi előírások fent részletezett szemszögéből vizsgálom.

A lényegi kérdés az, hogy a jogi előírások az általam fent bemutatott értelemben rendelkeznek-e valódi normativitással? Részletesen megvizsgálom, hogy (1) jogi előírások olyan tények-e, amelyek önmagukban valamilyen cselekedet mellett szólnak; (2) a jogi előírások (feltéve, hogy léteznek) redukálhatók-e nem-normatív kijelentésekre (más szavakkal: meg lehet-e magyarázni a valódi jogi normativitást nem-normatív kijelentésekkel?); valamint kitérek arra, hogy (3) ha nem teszek eleget a jogi előírásoknak, akkor hasonló értékelésben részesülök-e, mintha nem tennék eleget a normatív kötelezettségeknek? A konklúzióm minden esetben az lesz, hogy a jogi előírások önmagukban nem normatívak, azaz a jogi előírás (‘B-nek meg kell tennie p-t’) nem szolgál indokul a jogi előírásban előírányzott „p-cselekedet” mellett.

4.1. A jogi előírások, mint indokok

A normativitás esetén a normatív jelentőséggel rendelkező tények önmagukban szolgálnak indokul valamilyen cselekedet mellett. Például az a tény, hogy lázam van és a lázcsillapító levinné lázam, önmagában indokul szolgál amellett, hogy lázcsillapítót vegyek be. Vagy az a tény, hogy ég a házam, önmagában indok arra, hogy elhagyjam a házat. Kérdés tehát, hogy a jogi előírások, mint tények, önmagukban létrehoznak-e normatív viszonyokat? A kérdés megválaszolásához vegyük példának azt a polgári jogi előírást, hogy a haszonbérleti szerződést írásba kell foglalni. Ez az előírás önmagában indok számomra arra, hogy írásba foglaljam a haszonbérleti szerződést? Első ránézésre igen, nem véletlenül mondjuk azt, hogy

³⁵ Lásd Copp – MORTON 2024.

³⁶ Ennek a kérdésnek a részletezését lásd pl. JONAS OLSON: *The Metaphysics of Reasons*. In: DANIEL STAR (szerk.): *The Oxford Handbook of Reasons and Normativity*. Oxford, Oxford University Press, 2018. 260.

a jogszabály alapján írásba kell foglalnom a haszonbérleti szerződést, vagy, hogy a jogszabály arra kötelez, hogy írásba foglaljam a haszonbérleti szerződést. Úgy gondolom, hogy – részben³⁷ – ebből az intuitív megérzésből ered, hogy általában azt szoktuk gondolni, hogy a jogi előírások jogi normativitással rendelkeznek és indokul szolgálnak a cselekedeteinkhez.

Mégis, vegyük észre, hogy ez a jogi előírás önmagában nem keletkeztet kötelezettséget arra, hogy megtegyük azt, amit a jogi előírás előír számunkra. Mondhatnám például, hogy miért is kéne írásba foglalnom a szerződést, hiszen nem is akarok haszonbérleti szerződést kötni. Azaz a kötelezettség csak akkor áll fenn, ha más indokaim már eleve vannak: például, ha távoli rokonaim egész gyerekkoromban gondoskodtak rólam, akkor indokom van ezt később valamilyen formában viszonzni számukra. Ha úgy áll a helyzet, hogy van egy szabad földterületem, akkor viszonzhatom úgy, hogy nagyon kedvező haszonbérleti díjjal érvényes haszonbérleti szerződést kötök velük. Ahhoz, hogy a haszonbérleti szerződés érvényes legyen, írásba kell foglalnom. A valódi indokom tehát az írásba foglalás mellett az, hogy indokom van viszonzni a rokonaim gondoskodását. Vagy vegyünk egy másik példát! Jogi előírás, hogy a jövedelemem után adóznom kell. Ez az előírás azonban önmagában nem hoz létre indokot az adófizetésre. A valódi indokom az adófizetésre többek között az lehet, hogy ha nem fizetem be az adót, akkor adóbírságot kaphatok, vagy mások morálisan elítélnék majd. Normatív igazság az, hogy indokom van megtenni azt, amivel elkerülhetem az adóbírságot (vagy bármilyen tényleges hátrányt). Azaz önmagában a jogi előírás nem indok a jogi előírás által meghatározott cselekvés mellett, az indok mindig a jogi előírás „túlról” érkezik. Mindazonáltal nem azt mondom, hogy a Ptk. előírása ne járulna hozzá, hogy írásban kössem meg a szerződést, vagy, hogy az adófizetés kötelező jellege ne járulna hozzá ahhoz, hogy befizessem az adót. Csak azt mondom, hogy önmagukban ezek a jogi előírások nem elégségesek ahhoz, hogy normatív indokom legyen a jogi előírásnak megfelelően cselekedni. Ennek oka, hogy minden esetben, amikor azt gondolom, hogy a jogi előírásnak megfelelően kell cselekednem, akkor létezik egy jogi előírás kívüli indok, amelynek csak a folyamánya az, hogy figyelembe veszem a Ptk. előírását arról, hogy hogyan kössem meg helyesen a haszonbérleti szerződést vagy hogyan kerüljem el az adóbírság lehetőségét.

A fentiekkel szemben fel lehet hozni, hogy például az a normatív igazság, hogy ‘az égő házban tartózkodásom indokul szolgál arra, hogy elhagyjam az égő házat’, szintén nem önmagában hoz létre indokot számomra a ház elhagyására,

³⁷ A másik okkal (miszerint a jogi előírásokról nehezen tudunk hermetikusan, kontextus nélkül gondolkodni) később foglalkozom.

hiszen ez az indokom csak akkor áll fenn, ha indokom van életben maradni. Úgy tűnik tehát, hogy itt szintén egy további indok az, amely végeredményben cselekvésre készítet. Az indok az életben maradásra azonban nem egy további indok, hanem lényegileg ugyanaz az indok, amiért el kell hagynom az égő házat. A két állítás között tartalmi különbség normatív szempontból nincs, a formális különbség csak az, hogy az égő ház elhagyására vonatkozó normatív állítás egy ún. vegyes normatív állítás, azaz a tisztán normatív állításnak (indokom van életben maradni) egy konkrét nem-normatív, fizikai tényállásra (ég a házam és én benne tartózkodom) való rávetítése.³⁸ Tehát abból a tényből, hogy ég a házam, az következik, hogy indokom van elhagyni azt (tisztán normatív módon fogalmazva: bizonyos tényállások fennállása mellett indokom van úgy cselekedni, hogy életben maradjak). Ezzel szemben pusztán abból a tényből, hogy 'egy jogi előírás azt mondja, hogy indokom van befizetni az adót', még nem következik, hogy be kell fizetnem az adót. Az adóbefizetésre csak akkor van indokom, ha létezik egy további olyan tény, amely indokul szolgál az előírányzott cselekedetre: például ilyen további lehet, hogy bírságot kapok, ha nem fizetem be az adót. Ez utóbbi tényből viszont már következik az a prudenciális/morális kötelezettség, hogy be kell fizetnem az adót.

4.2. A jogi előírásokat nem lehet nem-normatív kijelentésekkel megmagyarázni

Az indokrealisták szerint a normativitás jelenségét nem-normatív fogalmakkal nem lehet megmagyarázni. Például azt a normatív fogalmat, hogy „jó”, nem lehet fizikai tulajdonságokra felbontani. Ugyanígy azt a relációt például, hogy a láz ténye indok arra, hogy lázcsillapítót vegyek be, nem lehet naturális fogalmakra redukálni vagy naturális fogalmakkal megmagyarázni. Kérdés, hogy a jog területén miként érvényesül ez a redukálhatatlanság? Parfit azt mondja, hogy csak a normatív kijelentések redukálhatatlanok ilyen módon, azonban más nem-valódi normatív kijelentések redukálhatók.³⁹ Azaz kijelentések arról, hogy mi helyes és helytelen, mi legális és illegális, nem redukálhatatlanok nem-normatív fogalmakra. Parfit szerint például az arról szóló jogi kijelentést, hogy valami törvénytelen, meg lehet magyarázni nem normatív fogalmakkal: el tudjuk mondani, hogy amikor meghoztak egy törvényt, akkor pontosan mi az, ami miatt bizonyos cselekedeteket illegálisnak soroltak be, és miben áll az, hogy

³⁸ A tisztán normatív és a vegyes normatív állítások témájának részletes tárgyalását ld: SCANLON 2014, 37–42.

³⁹ DEREK PARFIT: *On What Matters*. Vol. 2. Oxford, Oxford University Press, 2011. 308–309.

ezek a cselekedetek illegálisak.⁴⁰ Azt gondolom, Parfit rövid magyarázata elég homályos, az alábbiakban ezért ezt a témakört járom körül.

Maradjunk a korábbi példánknál! A Ptk. kimondja, hogy a haszonbérleti szerződést írásba kell foglalni, különben érvénytelen lesz. Ez a rendelkezés lényegében – Parfit fenti meglátását követve – azt mondja meg, hogy mi az érvényes módja a haszonbérleti szerződés megkötésének. Ha írásba foglalom a haszonbérleti szerződést, akkor érvényesen kötöm meg, ha nem foglalom írásba, akkor érvénytelenül. A haszonbérleti szerződés jogellenességének (érvénytelenségének) pontosan az minősül nem-normatív szavakkal kifejezve, hogy nem írásban kötöm meg. A kettő között egyenlőség van: az érvénytelenség egyenlő a nem-írásbeliséggel, vagy, másképp fogalmazva: a haszonbérleti szerződés érvénytelensége pontosan ugyanaz, mint a nem írásban való megkötése. Tehát meg tudom magyarázni a jogi előírást nem normatív szavakkal. Vegyük ezzel szemben azt a példát a normativitás köréből, hogy ‘ha valaki fuldoklik segítenem kell rajta’. A jogi példát követve, első ránézésre itt is mondhatnánk, hogy ez a normatív kijelentés lényegében azt mondja, hogy morálisan helyesen járok el, ha segítek a fuldoklónak. A kérdés az, hogy morálisan helyes eljárás egyenlő-e azzal, hogy segítek a fuldoklónak. Ha igen, akkor a normatív kijelentést meg lehet magyarázni nem-normatív szavakkal.

A fenti példában az eljárásom morálisan akkor helyes, ha kimentem a fuldoklót a vízből. Parfit szerint⁴¹ különbséget kell tenni aközött, hogy egy természetes tulajdonság/állapot egy cselekedetet helyessé tesz és aközött, hogy egy természetes tulajdonság/állapot egyenlő a morálisan helyes normatív tulajdonsággal. Sokan úgy gondolják, hogy egy helyes cselekedetet egy természetes tulajdonság pontosan úgy tesz helyessé, mint például az, hogy gyereke van, apává tesz engem.⁴² Az elgondolásuk azonban azért hibás, mert ha van egy gyereke, akkor nem azt mondom, hogy a gyerekkel bírás apává tesz, hanem azt, hogy mindkettő ugyanaz a tulajdonság; az apaság egyenlő a gyerekkel bírással, a különbség csak az, hogy ugyanarra a dologra másképp referálok. Ezzel szemben, amikor azt mondom, hogy valami egy másik dolgot ‘helyessé tesz’, akkor az, ami valamit helyessé tesz, különbözik magától a helyességtől. A korábbi példánknál maradva: kimenteni a fuldoklót a vízből nem ugyanaz, mint helyesen cselekedni.⁴³

A jogi példánkban ugyanerről van szó: csakúgy mint apának lenni egyenlő azzal, hogy gyereke van (a gyerekkel bírás nem apává tesz valakit, hanem a gyerekkel bírás a tulajdonképpen apaság, csak másképp kifejezve), úgy nem írásba

⁴⁰ Ibid. 308.

⁴¹ Ibid. 299.

⁴² Ibid. 300.

⁴³ Ibid. 301.

foglalni a haszonbérleti szerződést egyenlő a haszonbérleti szerződés érvénytelenségével.⁴⁴ Ezzel szemben kimenteni valakit a vízből nem egyenlő a morálisan helyes cselekvéssel, bár kapcsolat természetesen van köztük: kimenteni valakit a vízből csak helyessé teszi a cselekedetet, de nem maga a morális helyesség a cselekedetben. Következésképpen a jogi előírások lefordíthatók nem-normatív kifejezésekre, nem úgy, mint a valódi normatív felszólítások.

4.3. A jogi előírások megszegésének következménye

A következő, DAVID ENOCH által javasolt elgondolás szintén segít megvilágítani a jogi normativitás és valódi normativitás közötti különbséget.⁴⁵ Például a törvény előírja, hogy bizonyos időszakonként adóbevallást kell készítenem. Ha nem készítek adóbevallást, valaki azt mondhatja, hogy törvénytelenül járok el. Erre felelhetem azt, hogy értem, hogy ez törvénytelen, de nem kívánok a jog szabályai szerint élni, nem fogadom el magamra nézve ezeket a szabályokat. Ezzel szemben képzeljük el, hogy valaki a következő feddést intézi hozzám: ‘Meg kellett volna próbálnod kimenteni a fuldoklót a vízből! Azzal, hogy oda se figyeltél a fuldokló segélykiáltásaira és más segítséget sem hívtál, morálisan helytelenül jártál el.’ Nem nagyon lehet erre – a joghoz hasonlóan – azt felelnem, hogy ‘Nem törődöm én moralitással, nem kívánok részt venni abban a játékban, amit moralitásnak hívnak’. Azt hiszem mindnyájan érezzük, hogy a normativitás alól, melynek a prudenciális indokok mellett része a moralitás is, nem lehet ugyanúgy kivonni magunkat, mint egy olyan mesterséges normarendszer alól, mint a jog.

Azaz a jogi előírások alól ki tudjuk vonni magunkat: mondhatom, hogy ez a jogszabály, bár formálisan a hatálya alá tartozom, valójában rám nem vonatkozik. Mindazonáltal, tekintve, hogy a jog teljesen áthatja a mindennapjainkat és szinte minden cselekedetünket érinti valamilyen formában, ilyen esetet a modern társadalmakban nehéz elképzelni, de mégsem lehetetlen. Például egy olyan előírásra, amely egy erkölcstelen cselekedetet követel tőlem, mondhatom, hogy én márpedig kivonom magam a jogi előírás által teremtett kötelezettség alól és nem vagyok hajlandó a jog előírásainak megfelelően cselekedni. A normatív indokok esetében ezt nem mondhatom (nem véletlenül normatívak!), legfeljebb azt, hogy van egy másik normatív indok, amely erősebb és ezért inkább annak

⁴⁴ Ezen nem változtat, hogy több okból is lehet érvénytelen a haszonbérleti szerződés. Például apa is több okból lehetek: akkor is, ha lányom van és akkor is, ha fiam van.

⁴⁵ DAVID ENOCH: Is General Jurisprudence Interesting? In: DAVID PLUNKETT – SCOTT J. SHAPIRO – KEVIN TOH (szerk.): *Dimension of Normativity*. New York, Oxford University Press, 2019. 73. (ENOCH más példát használ, mint én.)

megfelelően cselekszem. Például, ha nem rántom félre a kormányt, akkor beleszaladok az előttem közlekedő autóba, ez indok arra, hogy félrerántsam a kormányt. Azonban, ha félrerántom a kormányt, a járdán közlekedő gyermekeket ütöm el. Ez indok arra, hogy ne rántsam félre a kormányt. Az utóbbi indok erősebb, ezért mindent összevetve arra van indokom, hogy ne rántsam félre a kormányt, még akkor sem, ha belemegyek az előttem közlekedő autóba.

5. HOGYAN IRÁNYÍTJA A JOG A CSELEKEDETEINKET?

Az előző pontban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a jogi előírások önmagukban jogi normativitással rendelkeznek-e? A jelen szakasz arra keres választ, hogy a jog (ahogy azt fent definiáltam és amely mindenféle jogi tény felölel; pl. egy bizonyos jogi előírás megszegése esetén szankció várható; az állampolgárok biztonságos együttélése a jognak való alárendeltség mellett biztosított; a jogi előírásokat a legtöbb ember követi; a jogi intézménye a legjobb eszköz az állampolgárok koordinálására stb.) normatív módon irányítja-e a cselekedeteinket? A fentiek szerint pusztán az alapján a tény alapján, hogy egy jogi előírás azt mondja, hogy meg kell tennem „A”-t, még nincs normatív indokom „A” megtételére. Mindazonáltal az esetek többségében mégis az az érzésünk, hogy a jogi előírások alapján meg kell tennünk bizonyos cselekedeteket, pusztán azért, mert a jog erre utasít minket, vagyis a jogi előírás önmagában indokul szolgál a cselekedetünk mellett. Azt szoktuk gondolni és a tapasztalatunk is az, hogy azzal, hogy a jogalkotó megalkot egy jogszabályt, vagy a bíróság meghoz egy ítéletet, a jogszabállyal vagy az ítélettel képes befolyásolni, hogy hogyan kell a társadalom tagjainak cselekednie. Sokszor úgy érezzük, valódi normatív nyomás nehezedik ránk egy-egy jogi előírás miatt. Ebből elvileg az következik, hogy a jogi előírások önmagukban normatív indokokként szolgálnak a cselekedetek mellett, elvégre a normatív indokok azok, amelyek meghatározzák, hogyan kell cselekednünk, milyen cselekedeteket van indokunk megtenni. De a fenti elemzések mégsem efelé mutattak. Ha a jogi előírás önmagában nem hoz létre valódi indokokat a cselekvésre, miért van ez az érzésünk? Az alábbiakban erre kísérek meg válaszolni. A magyarázat során először azt a kérdést kell feltenni, hogy a jog milyen módon közvetít indokokat a cselekvésekhez (5.1. pont)? Másodszor pedig azt, hogy mit is jelent pontosan az, hogy az ‘az érzésünk van, hogy a jogi előírások önmagukban indokul szolgálnak a cselekedeteinkhez’ (5.2. pont)?

5.1. A jog indokadása

David Enoch szerint normatív indokokat alapvetően két módon lehet adni: az első az episztemikus értelemben vett indokadás. Erről akkor beszélünk, amikor például – Enoch példáját használva – egy kollégámmal közölni szeretném a lesújtó véleményemet róla, de egy másik kollégám azt mondja, hogy tud egy jó indokot, hogy ezt miért ne tegyem. Miután azt mondom, hogy rendben, avass be ebbe az indokba, a kollégám felvázolja, hogy milyen negatív következményekkel járna az egész munkahely hangulatára nézve, ha elmondanám a lesújtó véleményemet a kollégámnak. Ez az indok, amelyet a kollégám közölt velem, egy olyan indok, amelymindig is létezett, legfeljebb nem vettem eddig róla tudomást és nem a kollégám találta ki. Azt az indo-adást, amikor az indokok már elve léteznek, csak nem tudatosulnak bennünk és például valaki más hívja fel rájuk a figyelmet, Enoch episztemikus indokadásnak nevezi.⁴⁶

Az indokadás másik formája az ún. indok-kiváltó (vagy indok életbe léptető) („reason triggering”) indokadás. Például, mondja Enoch, ha a szomszédos bolti eladó megemeli a tej árát, akkor mondhatjuk, hogy ezáltal indokot adott nekem arra, hogy egyáltalán ne, vagy csak kevesebb tejet vásároljak. Ez az indok, amelyet az áremelés vált ki, azonban nem új: az áremelést megelőzően is már fennálló indokom az, hogy ‘indokom van spórolni’ vagy ‘indokom van a lehető legalacsonyabb áron megvásárolni a tejet’. Azzal, hogy megemelte a tej árát, a bolti eladó csak úgy módosította a világ tényeit, hogy életbe lépett, kiváltódott ez az eleve fennálló indokom.⁴⁷ A legtöbb normatív indokunk ilyen indokkiváltó módon jelentkezik Enoch szerint. Például egy másik korábbi példám esetében: mivel fáj a fejem, ezért indokom van bevenni egy fejfájás-csillapítót. Ez az indok azonban – mondaná valószínűleg Enoch – nem azzal keletkezett, hogy elkezdett fájni a fejem, hanem már eleve fennállt egy olyan indok, hogy ‘ha fáj a fejem, akkor indokom van bevenni egy fejfájás-csillapítót’. A konkrét fejfájásom csak úgy módosította a világ tényeit, hogy ez a ‘szunnyadó’ indok életbe lépett.

Ennél egy fokkal nehezebbek azok a helyzetek, amikor arról van szó, hogy konkrét kéréseket, vagy ígéreteket fogalmazok meg. Felmerül a kérdés, hogy ilyen esetekben mondjuk egy kérés (pl. hogy ‘légy szíves, kapcsold ki a tévét’) valódi normatív indokul szolgál-e arra, hogy a kérés címzettje kikapcsolja a tévét? Mindazonáltal ez a kérdés nem tartozik a jelen tanulmány tárgyához, mivel a jogi előírások nem olyan kérések vagy felszólítások, amelyeket egy személy címez egy másik személynek, hanem egy formalizált, általában kollektív

⁴⁶ Enoch 2011, 4.

⁴⁷ Ibid. 4.

döntési mechanizmus által kidolgozott jogi aktus az, amely a jogi előírást tartalmazza. Mégis, talán nem hiábavaló annyit megjegyezni, hogy Enoch szerint még a személyes kérések is, melyeket egyik személy intéz a másikhoz, az indok kiváltó indokadás speciális – Enoch által részletesen elemzett⁴⁸ – formái. Amikor azt kérem, hogy ‘kapcsold ki a tévét’, akkor van olyan eset, hogy a címzettnek lesz indoka kikapcsolni a tévét (például, mert a címzett a beosztottam, aki a munkahelyen munkaidőben tévét néz), de olyan is, hogy nincs (például mert a címzett egy a hotel bárjának tulajdonosa, ahol épp egy sereg vendég nézi a sportműsort a tévében). Ha viszont a kérésem alapján a címzettnek indoka van kikapcsolni a tévét, az nem azért van, mert a kérés a semmiből egy új indokot hoz létre, hanem azért, mert már van egy előzetes és feltételes ‘szunnyadó’ indok, amelyet a kérés kivált. Ez a szunnyadó indok többek között a következő lehet: ‘ha a munkavállalómat megkérem, hogy munkaidőben ne nézzen tévét, akkor a munkavállalónak indoka van kikapcsolni azt.’ Hangsúlyozom ismét, hogy ez az indok már eleve ‘létezik’, a konkrét kérésem, csak életbe lépteti azt.⁴⁹

A jog területén a kérdés Enoch szerint a következő: van-e jogi indokom megtenni „A”-t, ha a jog azt mondja, hogy tegyem meg „A”-t?⁵⁰ Úgy tűnik a jog sok esetben – ha nem is mindig – megmondja, hogyan cselekedjünk. Ahogy fent ismertettem, Enoch szerint az indokadás csak kétféle módon valósulhat meg: episztemikus módon vagy indok kiváltó módon. A jog szerinte indok kiváltó módon ad indokokat. Ahogy fent ismertettem indok kiváltó indokadás úgy működik, hogy az indokot adó a világ tényeit megváltoztatja és ezzel a változtatással kivált (életbe léptet) egy már létező indokot. Ahogy láttuk, az eladó azzal, hogy megemeli a tej árát, úgy manipulálja a világ tényeit, hogy életbe lépett az az alapul fekvő indok, hogy ‘ha felmegy a tej ára, akkor valódi normatív indokom van kevesebb tejet venni’. A joggal ugyanez a helyzet. Ha a jog alapján indokunk van valamilyen cselekvésre, az azért történik, mert a jogi aktus – lévén maga is egy tény – manipulálja, megváltoztatja a világ tényállapotát és ezáltal már létező indokokat vált ki.⁵¹ Például teszi ezt úgy, hogy egy szankciót helyez kilátásba, ha nem teszem meg, amit kért tőlem (azaz a jog megváltoztatja a tényeket, mert eddig nem helyezett senki kilátásba szankciót ellenem). Ebben az esetben azt a már létező normatív indokot lépteti életbe a jogi előírás, hogy ‘ha lehetőségem van rá, indokom van elkerülni azokat az intézkedéseket, amelyek ártanak nekem’. Vagy más esetben, például elvárásokat fűz bizonyos helyzetekhez. Egy szerződéskötés után például elvárja a jog, hogy a szerződő felek a szerződés ren-

⁴⁸ Ibid. 10–14

⁴⁹ Lásd Ibid. 8.

⁵⁰ Ibid. 16.

⁵¹ Ibid. 28.

delkezéseit tiszteletben tartsák. A szerződés megkötése életbe lépteti azt a már létező valódi normatív indokot, hogy 'ha a másik felet olyan helyzetbe hoztam, hogy számíthat arra, hogy valamit meg fogok tenni, akkor indokom van eleget tenni a másik fél elvárásainak (indokom van nem cserben hagyni a másikat)'.⁵² A jog területéről, lévén a jog rendkívül heterogén, még nagyon sok példát lehetne hozni, de a lényeg úgy hiszem a fenti példákból is leszűrhető: a jog úgy szolgál indokul a cselekedetek mellett, hogy már létező indokokat vált ki azzal, hogy a világ tényeit módosítja, manipulálja.

A fentiekkel kapcsolatban néhány dolgot fontos tisztázni. Először, amikor arról beszél Enoch, hogy a világ egy ténye, pusztán azáltal, hogy fennáll (pl. a boltos felemeli a tej árát) életbe léptet bizonyos már eleve létező indokokat, akkor ez majdnem ugyanaz, mint azt mondani, hogy maguk a tények adnak indokot a cselekvésre. Az, hogy pontosan hogyan történik az indokadás – önmagában a tény ad-e indokot valamire, vagy a tény egy már létező indokot léptet életbe – egyre megy. Ami fontos, hogy a tény, pusztán azáltal, hogy fennáll, indokul szolgál bizonyos cselekedetek mellett.

Másodszor, továbbra is fenntartom, hogy a jogi előírások önmagukban nem szolgálnak indokul valamely cselekedet mellett. Enoch álláspontja – ha jól értem – az, hogy a tágon vett jogi tények képesek indokokat életbe léptetni (vagy kicsit másképp fogalmazva, de lényegében ugyanazzal az eredménnyel: a jogi tények képesek indokul szolgálni bizonyos cselekedetek mellett). Azonban ezek a jogi tények nem azonosíthatók a jogi előírásokkal. Eltérnek azoktól, mert olyan jogi tényeket is számításba kell vennünk, mint pl., hogy 'egy bizonyos jogi előírás megszegése esetén szankció várható', 'az állampolgárok biztonságos együt-télése a jognak való alárendeltség mellett biztosított', 'a jogi előírásokat a legtöbb ember követi' stb. Ezek a jog világában előforduló és a jogi intézményrendszer által életre hívott tények mind indokul szolgálhatnak a cselekedetekre. Tehát a jogi előírásokat követnem kell, de nem önmagában a jogi előírások miatt, hanem azért, mert vannak olyan joghoz kapcsolódó vagy a jog társadalmi valósága miatt fennálló tények, amelyek indokul szolgálnak arra, hogy a jogi előírásoknak megfelelően cselekedjem. Azaz Enoch magyarázata a jog indokokat életbe léptető voltáról lényegében a jelen tanulmány szempontjából arra ad választ, hogy a jog rendelkezik-e normativitással? Erre igen a válasz. Így már érthető továbbá az is, a jog meghatározza a cselekedeteinket és a jog alapján sok – persze nem minden – esetben normatív indokaink állnak fenn: azzal, hogy a jog a valóság tényállapotát megváltoztatja, manipulálja, kiegészíti vagy önmaga is ténye lesz a valóságnak, más tényekhez hasonlóan indokul szolgál a cselekedetekre.

⁵² Hasonló gondolatokat tartalmaz: Ibid. 28.

Még egy fontos dologról beszélnem kell. Azok a jogi tények, amelyek a joggal kapcsolatosak és indokul szolgálnak a cselekvésre, jöllehet jogi (vagy joggal kapcsolatos) tények, de azok az indokok, amelyeket létrehoznak, nem jogi, hanem morális vagy prudenciális természetűek. Az a megfontolás, hogy ‘azért (abból az indokból) cselekszem az adott jogi előírásnak megfelelően, mert ha nem így cselekednék, akkor börtönbe kerülnék’, egy morális megfontolás, hiszen morális következményei lennének a bebörtönzésnek: a családom éhezése, a társadalom megbélyegzése stb. Vagy például az a megfontolás, hogy ‘azért (abból az indokból) cselekszem az adott jogi előírásnak megfelelően, mert, ha tudom, hogy ha mindenki a jognak megfelelően cselekszik, akkor társadalmi szinten össze tudjuk hangolni a cselekedeteinket és így többre vagyunk képesek, mint egyéni szinten’ szintén egy morális (vagy prudenciális) megfontolás, hiszen morális célja van a megfontolásomnak.

5.2. Az indokadással összefüggő szubjektív érzetünk

Tegyük fel ismét a kérdést, hogy miért van az az érzésünk, hogy a jogi előírás önmagában indokul szolgál a cselekedetünkre? Azt gondolom, hogy arra, hogy miért van ez a szubjektív érzésünk a következő válaszlehetőség kínálkozik. Tegyük különbséget először is a normatív indokok és az ún. motivációs indokok között. A normatív indokok fent bemutatásra kerültek. A motivációs indokok ezzel szemben azok az indokok, amelyek egy konkrét személy számára indokul szolgálnak a cselekvésre. Vagy, másképp fogalmazva, azok az indokok, amelyek motiválják a személyt arra, hogy egy bizonyos módon cselekedjen.⁵³ Például normatív indok lehet az, hogy ‘a hivatalos személynek indoka van bírságot kiszabni azért, hogy eltántorítsa az állampolgárokat a további jogsértéstől’. De ugyanebben a szituációban a hivatalos személy számára motivációs indok lehet az, hogy ‘azért van indokom megbírságotolni a jogellenesen eljáró állampolgárokat, mert a bírságok összegéből meg tudom venni álmaim autóját.’ A motivációs indokok azonban nem normatívak, hiszen sok esetben arra van motivációs indokunk, amire semmilyen tényleges indokunk nincs. A hivatalos személynek nincs tényleges indoka azért bírságotolni, hogy a bírságból befolyó pénzt félretegye saját céljaira. Vagy például Parfit fenti példájában, ha mérgeskígyót látok és úgy gondolom, hogy a legjobb megoldás az életben maradásra az, ha elszaladok: ez egy motivációs indok, amely alapján ténylegesen cselekszem. Azonban a valóság az, hogy a mérgeskígyó a mozgásra támad, ezért a legjobb taktika az, ha moz-

⁵³ MARIA ALVAREZ – JONATHAN WAY: Reasons for Action: Justification, Motivation, Explanation. In: EDWARD N. ZALTA – URI NODELMAN (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2024 őszi kiadás, 1 (<https://plato.stanford.edu/entries/reasons-just-vs-expl/#NormReas>).

dulatlan maradok: a tényleges normatív indokom ebben a helyzetben az, hogy mozdulatlan maradok, függetlenül attól, hogy erről tudomásom van, vagy sem.

Azt gondolom, valahogy így áll a helyzet a jogi előírások esetén is. Ahogy fentebb kifejtettem, sok esetben úgy gondoljuk, hogy úgy kell cselekednünk, ahogy a jog előírja, és ténylegesen is így cselekszünk, függetlenül attól, hogy van-e normatív indokunk arra, hogy így cselekedjünk. A jogi előírás önmagában motivál minket arra, hogy cselekedjünk. Ezért a jog előírásai alapján cselekedni annyi, mint motivációs indokok alapján cselekedni. Mindazonáltal ismét szeretném hangsúlyozni, hogy mindössze annyit állítok, hogy sok esetben egy jogi előírás alapján cselekszünk (és nem nézünk a jogi előíráson túlra), hiszen egy jogi előírás motivál arra, hogy a meghatározott módon cselekedjünk. Azonban a valóság az, hogy a jogi előírás valójában önmagában nem szolgál indokul a cselekedet-hez, ahogy az fent részletezésre került. Az csak egy leegyszerűsítő szubjektív gondolkodási folyamat velejárója, hogy nem azonosítjuk minden esetben azt a valódi indokot, amely alapján a jogi előírásnak megfelelően kell cselekednünk.

5.3. Összefoglalás

Tegyük fel még egyszer a kérdést – immár a fenti gondolatokkal felvértezve – hogy mit jelent az, hogy a jogi előírás önmagában nem szolgál normatív indokként a cselekvésre? Ha a jogi előírás azt mondja, hogy meg kell tennem „A”-t, akkor ez az előírás önmagában nem szolgál indokul arra, hogy megtegyem „A”-t. Ezzel szemben természetesen lehet indokom megtenni „A”-t és a legtöbb esetben lesz is indokom. A jogi előíráson túl ugyanis számtalan olyan jogi – vagy morális, vagy fizikai, vagy bármilyen – tény létezik, amely indokul szolgálhat a cselekedetre. Például, ha tudom, hogy a jogi előírás be nem tartása miatt börtönbüntetést kaphatok, akkor ez a tény – Enoch modelljében – kiváltja azt a már létező normatív indokot, hogy ‘meg kell tennem azt, amivel elkerülhetem, hogy börtönbüntetést kapjak, mert különben nem tudnék gondoskodni a családomról stb.’ Vagyis a jog úgy viselkedik, mint bármely tény a világban, hiszen bármely tény képes normatív indokként szolgálni (vagy Enoch szerint normatív indokokat kiváltani). Például, ha fáj a fejem, akkor a fejfájás, mint tény, amellel szól (indok arra), hogy bevegyek egy aszpirint. Hasonlóképpen, ha a jogi előírás szerint meg kell tennem „A”-t, különben fennáll az a helyzet, hogy börtönbüntetést kapok, akkor indokom keletkezik arra, hogy megtegyem „A”-t.⁵⁴

⁵⁴ Ebből a példából látható, milyen fontos, a jogi előírás megfelelő definiálása úgy, hogy segítségével ne csak a jog normativitására, hanem a jog jogi normativitására tudjunk rákérdezni.

Amit látni kell, az az, hogy nem azért kell megtennem „A”-t, mert a jogi előírás ezt mondja, hanem azért, mert a jogi előíráshoz kapcsolódóan létezik egy olyan jogi (vagy más jellegű) tény, amely indokul szolgál arra, hogy a jogi előírásnak megfelelően cselekedjek. Vagyis a ‘a jogi előírás önmagában indokul szolgál, hogy megtedd „A”-t’ és az ‘egy x szituációban indokod van úgy cselekedned, hogy elkerüld a büntetést’ nem egyazon szinten helyezkednek el: az előbbi nem fogalmaz meg valódi normatív indokot, az utóbbi igen. Azért nehéz erre a különbségre pontosan rámutatni, mert – úgy gondolom – alig lehet értelmesen elgondolni, hogy mit is jelenthet az, hogy a jogi előírás önmagában egy normatív kötelezettséget hozna létre. Az, hogy ‘a jogi előírás az, hogy kösd meg írásban a haszonbérleti szerződést’ önmagában nem kötelez semmire. Normatív ereje ennek az előírásnak attól lesz, hogy egy jogi előíráson túli indok működésbe lép a kontextustól függően – például, hogy indokom van valakinek művelésre odaadni a földemet, ezért megteszem, amit, a jogi előírás kér tőlem a haszonbérleti jog átruházásához. Mivel a jogi előírásokról légüres térben nem tudunk gondolkodni, nagyon nehéz lecsupaszítva beszélni a jogi előírások normativitásáról, hiszen azok mindig kontextusba ágyazva, egy élethelyzetben jelennek meg és így (majdnem) mindig vannak olyan normatív indokok, amelyek indokul szolgálnak arra, hogy a jogi előírásnak megfelelően cselekedjünk. Már eleve az a tény, hogy ‘a jogi előírás azt mondja, hogy ...’, jogi előíráson kívüli indokokkal van körül bástyázva: ‘ha kellően sokan követik a jogi előírásokat, indokom van nekem is a jogi előírásoknak megfelelően cselekednem’, vagy ‘mivel a jogi előírásokat demokratikus úton fogadták el és érvényesen jöttek létre, indokom van a jogi előírásoknak megfelelően cselekedni’. Tehát önmagában az, hogy ‘B-nek meg kell tennie p-t’ egy jogi előírás, ez már magával vonja, hogy a jogi előíráson kívüli indokaink vannak arra, hogy megtegyük, amit a jogi előírás diktál. Azonban ezek a további indokok nem jogi indokok, hanem morális vagy prudenciális indokok.

6. A JOGI ELŐÍRÁSOK FUNKCIÓJA

A jogi előírásokon túli indokokban közös, hogy indokok arra, hogy eleget tegyek a jogi előírásnak, de nem arra, hogy a jogi előírást konkrét tartalma szerint cselekedjem. Arra gondolok, hogy az ‘indokom van elkerülni a büntetést és ezért megtenni, amit a jogi előírás követel tőlem’ nem határozza meg hogy pontosan mit kell tennem; ezt a jogi előírásra bízta. Az indok sugara (indokom van elkerülni a büntetést) csak odáig terjed, hogy eleget tegyek egy közelebbről még meg nem határozott jogi előírásnak. A jogi előírásnak akkor is ugyanúgy indokom lesz eleget tenni, ha a jogi előírás konkrétan azt tartalmazza, hogy büntetés terhe

mellett jelentsem be a megkötött szerződéseimet és akkor is ugyanúgy, ha azt tartalmazza, hogy büntetés terhe mellett fizessem be az adót. Vagy például, ha a jogi előírás az, hogy 'ezen az úton nem mehetsz többel 50 km/óránál', akkor többek között azért van indokom eleget tenni ennek a jog előírásának, mert 'autóvezetés közben indokom van a közlekedésben részt vevő személyre nézve biztonságosan vezetni'. Azt, hogy pontosan mi a biztonsághoz szükséges sebességhatár, a jogszabály bizonyos keretek között maga határozza meg. Vagy például annál az indoknál, hogy 'mivel a jogi előírásokat demokratikus úton fogadták el és érvényesen jöttek létre, indokom van a jogi előírásoknak megfelelően cselekedni' az indok hatóköre szintén a közelebbről meg nem határozott jogi előírásokra terjed ki (azaz a jogi előírások némi túlzással bármit tartalmazhatnak, egészen addig, amíg azok demokratikus úton kerültek elfogadásra). Láttuk, hogy a jogi előírások önmagukban nem szolgálnak indokul a cselekedetek mellett. De kérdés, hogy van-e egyéb funkciójuk? Álláspontom szerint ez a funkció az, hogy a jogi előírások eligazítanak abban, hogy a jog területén hogyan tudok a normatív indokaimnak megfelelően szabályszerűen cselekedni. Vegyük ehhez a sakk példáját. A sakk előírásai csak azt mondják meg, hogyan kell szabályosan lépni (azaz azt, hogy egy bizonyos szituációban mi számít szabályos és mi szabálytalan lépésnek), de azt, hogy milyen lépésre van indokom, a sakkon kívüli valódi normatív indokok határozzák meg. Ha azt mondjuk, hogy mivel sakkban vagyok, ezért úgy kell lépni, hogy a királyom ne legyen sakkban, akkor egy sakkon kívüli indokom van arra, hogy a sakknak a szabályai szerint játsszam és végeredményben a megfelelő lépést hajtsam végre. Ilyen sakkon kívüli indok lehet például, hogy élvezem a sakkot, ezért indokom van részt venni a hétvégi sakkversenyen: ez lesz az a normatív indok, amiért sakkot játszom. A sakk előírásai – ugyanúgy, mint a jog előírásai – önmagukban semmiféle indokkal nem szolgálnak arra nézve, hogy hogyan cselekedjem. Sakkozni azonban csak a sakk szabályai (előírásai) szerint lehet. Amikor – egy normatív indokból – sakkozom (például csak a sakktorna főnyereményéből tudom kifizetni a tartozásomat, ezért indokom van megnyerni a sakktornát), akkor a sakk előírásai szerint a királlyal nem léphetek sakkbba, a huszárral csak L alakban léphetek, a gyaloggal nem léphetek hátrafelé stb. A sakk előírásainak tehát sakk-következményei vannak. A sakk előírásai nem tulajdonképpeni indokok arra, hogy hogyan kell cselekednem, viszont megmondják, mit jelent sakkot játszani és azt, hogy hogyan tudom a sakkot szabályszerűen játszani.

Hasonlóképp működik a jog területe is. Tegyük fel, hogy normatív indokom van például egy gazdasági társaságot alapítani (ez az indok nagyon sokféle lehet: például különösen tehetséges vagyok vállalkozások indításában, ezért indokom van a saját cégemen keresztül vállalkozni és ezáltal sok pénzt keresni). A cég-alapításra vonatkozó jogi előírások szerint létesítő okiratot kell szerkesztenem,

ennek a törvényi elemeket tartalmaznia kell, az alapításhoz az iratokat be kell nyújtanom a cégbíróságra, cégnevet kell választanom és még számtalan előírásnak eleget kell tennem. Ezek az előírások a sakk előírásaihoz hasonlítanak: miután eldöntöttem, hogy a normatív indokomnak megfelelően cselekszem és saját vállalkozást indítok, ezzel magamra vállaltam a cégalapítás speciális jogi előírásait, csakúgy, mint a sakkjáték mellett döntéssel a sakk előírásait. Ezek a speciális cégjogi előírások – csakúgy, mint a sakk előírásai – tulajdonképpen arra valók, hogy eligazítsanak abban, hogy hogyan tudok a normatív indokoknak megfelelően cselekedni, azaz jogszerűen végrehajtani azt, amire normatív indokom van. Vagy ha például indokom van arra, hogy az autót úgy vezesse, hogy az másokra nézve is biztonságos legyen, akkor a jogi előírások megmondják, hogy pontosan hány km/órával kell közlekednem az adott helyzetben. Ha arra van valódi indokom, hogy ne kapjak bírságot az adott tevékenység miatt, akkor a jogi előírások eligazítanak, hogy pontosan mit kell tennem a bírság elkerülése érdekében. Vagy ha arra van valódi indokom egy szerződés megkötése után, hogy a szerződő partner elvárásainak megfeleljek, akkor a jogi előírások eligazítanak abban, hogy hogyan teljesítsem a szerződő partner elvárásait. Álláspontom szerint ebben áll a jogi előírások speciális jogi funkciója.

7. KONKLÚZIÓ

Miután bemutattam, hogy a kortárs metaetika egy prominens elmélete, az indokrealista álláspont mit ért normativitás alatt, megfogalmaztam egy kérdést, amelynek segítségével, úgy vélem, meg lehet vizsgálni azt, hogy a jog területén tetten érhető-e egy csak jogra jellemző jogi normativitás. Fontos, hogy ez a kérdés nem az általában vett normativitásra, hanem csak arra vonatkozik, hogy a jogban jelen van-e egy csak jogra jellemző jogi normativitás. Álláspontom szerint a jogra vonatkozó normativitás helyes kérdése az, hogy az a jogi előírás, hogy 'B-nek meg kell tennie p-t' normatív indokul szolgál-e B-nek arra, hogy megtegye p-t? Feltételeztem, hogy a jognak azért tulajdonítunk jogi normativitást, mert úgy gondoljuk, hogy a jogi előírás ('B-nek meg kell tennie p-t') megmondja számunkra, hogy p-t meg kell tennünk, és pusztán a jogi előírás által normatív indokunk is lesz megtenni p-t. Kérdés, hogy ez az elgondolás helyes-e? A fenti kérdésre nemleges választ adtam: a jogban nincs csak a jogra jellemző jogi normativitás, mert a jogi előírások nem normatívak abban az értelemben, hogy az a jogi előírás, hogy 'B-nek meg kell tennie p-t' indokul szolgálna arra, hogy B megtegye p-t. Ennek oka, hogy minden esetben, amikor azt gondolom, hogy a jogi előírásnak megfelelően kell cselekednem, akkor valójában létezik egy jogi előíráson túli, nem-jogi indok,

amelynek csak a folyománya az, hogy a jogi előírásnak megfelelően cselekszem. Mindazonáltal, mivel a jogi előírásokról légüres térben csak nehezen tudunk gondolkodni, nem könnyű lecsupaszítva beszélni a jogi előírások normativitásáról, hiszen azok mindig kontextusba ágyazva, egy élethelyzetben jelennek meg és így (majdnem) mindig van olyan – sokszor explicite nem megfogalmazott – normatív indok, amely indokul szolgál arra, hogy a jogi előírásnak megfelelően cselekedjünk – de ez az indok sosem maga a jogi előírás. A jogban tehát álláspontom szerint nem lelhető fel egy csak jogra jellemző jogi normativitás. Ha ez így van, akkor attól, hogy a jogban nincs semmi speciális, csak a jogra jellemző jogi normativitás, más típusú normativitásnak azért lennie kell, amely a cselekedeteinket mozgatja. Ezzel függ össze a tanulmány második kérdése.

A második kérdést az motiválta, hogy ha a jogi előírás önmagában nem hoz létre valódi indokokat a cselekvésre, miért van az a tapasztalatunk, hogy a jog sikeresen határozza meg a cselekedeteink irányát? Erre azt a választ adtam, hogy a jognak (mely nem összekeverendő a jogi előírással, mert a jog a joggal kapcsolatos tények és megfontolások sokaságát tartalmazza) lehet normatív következménye, azaz a jog, illetve pontosabban a jog által felölelt jogi tények, normatív indokul szolgálnak a cselekedeteinkre. Azonban ebben nincs semmi meglepő, ahogy azt a fent tárgyaltak szerint Enoch részletesen kifejtette. Nagyon sok olyan tény van a jogon kívül is, amely indokul szolgál a cselekedetek mellett (pl. a fejfájás ténye indok arra, hogy aszpirint vegyek be). Tehát a jogi tények ugyanúgy működnek, mint bármely más tény: indokokként szolgálnak a cselekedetekre. A jogi tények azonban (és egyáltalán minden tény), amelyek indokul szolgálnak arra, hogy a jogi előírásoknak megfelelően cselekedjünk, mind morális/prudenciális indokokat hoznak létre (én legalábbis nem tudok olyan normatív indokra gondolni, amely ne lenne morális/prudenciális indok). Ebből szintén az következik, hogy nem beszélhetünk csak jogra jellemző jogi normativitásról.

Végül röviden rátértem arra, hogy a jogi előírásoknak mégis van egy fontos funkciója, noha ez a funkció nem a normativitás biztosítása a jog számára. Ez a funkció abban áll, hogy a jogi előírások eligazítanak abban, hogy a jog területén hogyan tudok a normatív indokaimnak megfelelően szabályszerűen cselekedni, illetve pontosan miben áll szabályszerűen viselkedni. A jogi előírásoknak ez a funkciója szintén nem meglepő, ugyanis a normatív fogalmakat éppen az különbözteti meg – legalábbis az indokrealisták szerint – a nem-normatív fogalmaktól, hogy a normatív fogalmakat/relációkat nem lehet nem-normatív fogalmakkal megmagyarázni. Ezzel összhangban, ha a jogi előírás (mint nem-normatív fogalom) csak azt tartalmazza, hogy pontosan miben áll jogszerűen cselekedni, akkor a jogszerű cselekedet körülírásával normatív fogalmak nélkül meg lehet magyarázni, hogy pontosan mit jelent a jogi előírás.

IRODALOMJEGYZÉK

- MARIA ALVAREZ – JONATHAN WAY: Reasons for Action: Justification, Motivation, Explanation. In: EDWARD N. ZALTA – URI NODELMAN (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2024 őszi kiadás, <https://plato.stanford.edu/entries/reasons-just-vs-expl/#NormReas>
- BARRY MAGUIRE: *The Value-Based Theory of Reasons*. *Ergo*. No. 2016/9, Vol. 3, 233–262. <https://quod.lib.umich.edu/e/ergo/12405314.0003.009?view=text;rgn=main>
- DAVID COPP – JUSTIN MORTON: Normativity in Metaethics. In: EDWARD N. ZALTA – URI NODELMAN (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2024. őszi kiadás. <https://plato.stanford.edu/entries/normativity-metaethics/>
- DAVID ENOCH: Reason-Giving and the Law. *Oxford Studies in the Philosophy of Law*, 2011/1. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2607030 DAVID ENOCH: Is General Jurisprudence Interesting? In: DAVID PLUNKETT – SCOTT J. SHAPIRO – KEVIN TOH (szerk.): *Dimension of Normativity*. New York, Oxford University Press, 2019.
- DEREK PARFIT: *On What Matters*. Vol. 1. Oxford, Oxford University Press, 2011. DEREK PARFIT: *On What Matters*. Vol. 2. Oxford, Oxford University Press, 2011. ERIK J. WIELENBERG: *Robust Ethics: The Metaphysics and Epistemology of Godless Normative Realism*. Oxford, Oxford University Press, 2014.
- JONAS OLSON: The Metaphysics of Reasons. In: DANIEL STAR (szerk.): *The Oxford Handbook of Reasons and Normativity*, Oxford, Oxford University Press, 2018.
- KÖKÉNYESI GÁBOR: A jog normatív alapelemei. *Themis*, 2021. decemberi szám. 6–36.
- SCOTT HERSHOVITZ: The End of Jurisprudence. *The Yale Law Journal*, 2015, vol. 124/4. https://www.yalelawjournal.org/pdf/f.1160.Hershovitz.1204_96n1tozj.pdf
- T. M. SCANLON: *Being Realistic About Reasons*. Oxford, Oxford University Press, 2014.
- T. M. SCANLON: *What We Owe to Each Other*. Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2000.
- VERONICA RODRIGUEZ-BLANCO: The nature of human practices and the importance of practical reason: why law cannot be a moral practice only. *Jurisprudence*, 2024/15.